

КУЗЬМЕНКО Ю. В.,

доктор педагогічних наук, доцент,
член-кореспондент Міжнародної академії
наук педагогічної освіти,
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх справ)

УДК 342.951

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЛЮ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті висвітлено новели Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», наведено перелік розділів та статей нового закону, окреслено зміни притягнення до юридичної відповідальності в разі вчинення правопорушень у контексті цього закону. Автором також підкреслена важливість вирішення цієї проблеми з позицій права в аспекті суспільного дисонансу проблеми домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство, запобігання, протидія, відповідальність, новели закону України.

В статье освещены новеллы Закона Украины «О предотвращении и противодействии домашнему насилию», приведен перечень разделов и статей нового закона, определены изменения привлечения к юридической ответственности в случае совершения правонарушений в контексте этого закона. Автором также подчеркнута важность решения этой проблемы с позиций права в аспекте общественного диссонанса проблемы домашнего насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие, предотвращение, противодействие, ответственность, новеллы закона Украины.

The article highlights the novels of the Law of Ukraine “About the Prevention and Counteraction of Domestic Violence”, there is given a list of sections and articles of the new law, and identified changes to legal liability in the event of offenses in the context of this law. The author also noted the importance of solving this problem from the standpoint of law in the aspect of social dissonance of the problem of domestic violence.

Key words: domestic violence, prevention, counteraction, responsibility, novels of the law of Ukraine.

Вступ. В Україні у четвірку найчастіших правопорушень входить домашнє насильство. Це свідчить про актуальність проблеми та затребуваність її вирішення у сьогоденні. Імплементация світового досвіду щодо вирішення цих проблем в Європі є важливим кроком уперед у визнанні України правовою і демократичною країною на міжнародній арені. Тому цілком слушним було те, що Верховна Рада України активно працювала над відповідним законопроектом, а наприкінці 2017 р. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» став чинним. Він містить багато новел.

Широке коло науковців нині порушує проблему домашнього насильства. Так, наприклад, О.М. Ткаленко розглядала нормативно-правове забезпечення попередження насильства

в сім'ї в Україні – стан та перспективи розвитку. Питання кримінально-правового захисту від насильства в сім'ї вивчала М.Г. Заславська. Порівняльно-правовий аспект співвідношення понять «домашнє насилля» та «насилля в сім'ї» висвітлювали О.Г. Стельченко та Л.В. Шевченко. А.М. Ноур окреслювала стан проблеми та шляхи її подолання в контексті насильства в сім'ї в Україні. А.А. Запорожець розкривала питання криміналізації домашнього насильства як новели кримінального законодавства України.

Постановка завдання. Мета статті – представити Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», висвітлити його новели та розглянути особливості трансформацій інших законів України в контексті вирішення зазначеної проблеми.

Результати дослідження. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» можемо назвати молодим, незважаючи на те, що чинним він став у 2017 р., оскільки процедура змін щодо його введення в правове поле України відбувається й на сьогодні. Для більш детального його вивчення представимо розділи та статті цього закону та окреслимо новели законодавчого поля.

У першому розділі «Загальні положення» подано тлумачення низки термінів, а саме: дитина-кривдник, постраждала дитина, кривдник, домашнє насильство, постраждала особа, економічне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, фізичне насильство, запобігання домашньому насильству, обмежувальний припис, оцінка ризиків, програма для кривдника, програма для постраждалої особи, протидія домашньому насильству, профілактичний облік, терміновий заборонний припис стосовно кривдника. Розділ присвячено таким аспектам запобігання і протидії домашньому насильству: ст. 2. «Законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству», ст. 3. «Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству», ст. 4. «Основні засади запобігання та протидії домашньому насильству», ст. 5. «Основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству», ст. 6. «Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству».

Законодавчою нормою розширено коло осіб, щодо яких може вчинятися домашнє насилля, тепер це не лише дитина, жінка чи чоловік. У ст. 3 визначено цей перелік: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший із подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онучка); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онучка); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя [4]. До цього переліку осіб також належать інші родичі та особи, які спільно проживають. Важливим є й уточнення щодо факту проживання потерпілого та кривдника, як спільного, так і окремого. Зміни у переліку були необхідні і затребувані часом, було враховано прогалини відповідно попереднього закону про насильство в сім'ї. Такий підхід дає змогу притягнути до кримінальної та адміністративної відповідальності ширше коло винних, що вчинюють психологічне, економічне, сексуальне чи фізичне насилля.

До органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать: уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; служби у справах дітей; органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; прокуратура; суди; уповноважені органи з питань пробації. До закладів, на які покладаються функції підтримки постраждалих осіб, належать: центри соціально-психологічної реабілі-

тації дітей; центри соціально-психологічної допомоги; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); притулки для дітей.

Зазначимо, що основне навантаження в Національній поліції щодо протидії домашньому насильству покладено на дільничних офіцерів поліції, проте й інші підрозділи (патрульна, кримінальна, спеціальна поліція та поліція охорони й особливого призначення) мають реагувати на ці правопорушення під час звернення про допомогу від будь-якого громадянина. Варто знати, що навіть якщо працівник поліції знаходиться у відпустці, при зверненні до нього громадян із причини правопорушення він зобов'язаний повідомити про ситуацію у свій відділ або зателефонувати у чергову частину і не полишати із проблемою потерпілого сам на сам.

Розділ II «Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» містить такі статті: ст. 7 «Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 8 «Повноваження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 9 «Повноваження органів опіки та піклування, служб у справах дітей у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 10 «Повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 11 «Повноваження органів управління освітою, навчальних закладів та установ системи освіти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 12 «Повноваження органів, установ і закладів охорони здоров'я у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 13 «Повноваження центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 14 «Повноваження загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб»; ст. 15 «Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»; ст. 16 «Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі»; ст. 17 «Участь заінтересованих суб'єктів, що надають соціальні послуги із запобігання та протидії домашньому насильству».

Відповідно до ст. 15 Кабінетом Міністрів України був затверджений Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі 2018 р.

Новим є й те, що передбачено створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (ст. 16). Разом із тим варто зазначити, що на початку 2019 р. він ще не діє. Міністерством соціальної політики України як держателя названого Реєстру нині розроблено лише проект постанови Кабінету Міністрів про ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Його представлено на офіційному сайті для публічного обговорення [7].

Розділ III «Запобігання домашньому насильству» містить такі статті: ст. 18 «Завдання у сфері запобігання домашньому насильству», ст. 19 «Заходи у сфері запобігання домашньому насильству».

Ці статті окреслюють орієнтири державної політики щодо завдань та заходів із цього питання.

Розділ IV «Надання допомоги та захисту постраждалим особам» представлений статтями: «Надання допомоги та захисту постраждалим особам» (ст. 20), «Права постраждалих осіб» (ст. 21), «Права постраждалої дитини» (ст. 22), «Виконання програм для постраждалих осіб» (ст. 23).

Відповідно до цього закону було внесено зміни до законів «Про судовий збір» та «Про безоплатну правову допомогу» і сьогодні безплатно постраждали від домашнього насильства мають право на «захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на

безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру» [3].

Розділ V «Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству» складається з таких статей: ст. 24 «Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству», ст. 25 «Терміновий заборонний припис стосовно кривдника», ст. 26 «Обмежувальний припис стосовно кривдника», ст. 27 «Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи», ст. 28 «Виконання програм для кривдників».

Така практика для України є новою. Терміновий заборонний припис виписують працівники поліції строком на 10 днів, оцінивши ризики загрози життю постраждалої особи. Він містить вимогу до кривдника покинути місце проживання чи перебування потерпілого, забороняє вхід чи перебування в місці проживання чи перебування потерпілого, забороняє здійснювати контакт у будь-якій формі з постраждалим. Ці заходи можуть бути застосовані щодо кривдника як поодиночки, так і в комплексі (два чи три). Незалежно від майнових прав на житло, поліцейські мають право для виселення кривдника щодо припису, якщо від досяг 18 років. Безпосередньо процедура винесення такого припису закріплена Наказом Міністерства внутрішніх справ України «Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника» (2018 р.).

Обмежувальний припис від 1 до 6 місяців стосовно кривдника виносить суд. Може містити такі заходи: «заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; обмеження спілкування з постраждалою дитиною; заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб» [4].

Розділ VI «Відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» містить такі статті: ст. 29 «Відповідальність за вчинення домашнього насильства», ст. 30 «Відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок вчинення домашнього насильства», ст. 31 «Відповідальність посадових осіб за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству».

У Законі передбачено, що кривдник за рішенням суду має відшкодувати як матеріальні збитки, так і моральну шкоду, завдані унаслідок вчинення домашнього насильства. Більш конкретизована інформація з цього приводу подана в Цивільному кодексі України (ст. 1167 «Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду», ст. 1168 «Відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи», ст. 1179 «Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою», ст. 1195 «Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я», ст. 1199 «Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я малолітньої або неповнолітньої особи», ст. 1181 «Відшкодування шкоди, завданої кількома малолітніми особами», ст. 1182 «Відшкодування шкоди, завданої кількома неповнолітніми особами» та ін.).

Розділ VII «Фінансове забезпечення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» представлений однією статтею – ст. 32 «Фінансування витрат, пов'язаних із запобіганням та протидією домашньому насильству». Тут розписано фінансові аспекти реалізації державою означеного напрямку соціально-правової політики.

У Розділі VIII «Контроль за дотриманням законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» розкрито механізми контролю різними інститутами соціуму, як на рівні держави, так і громадськими організаціями. Такі підходи до контролю та моніторингу проблеми також є новими для українського суспільства.

Набуття чинності Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» призвело до відповідних інсталяцій в інших законах України, що є цілком логічною правовою практикою. Окреслимо основні зміни.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення з'явилася ст. 39¹, де чітко зазначено, що за вчинення домашнього насильства суд може винести рішення про «направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство». Новелою є й ст. 173². У ній розкрито процедуру настання адміністративної відповідальності у разі вчинення домашнього насильства або невиконання термінового заборонного припису – «накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб». Ст. 173² визначає, що особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності, якщо протягом року особа знов була притягнута за домашнє насилля – «накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб» [1].

Диспозиції низки статей Кримінального кодексу України можна застосувати стосовно встановлення відповідальності за вчинення фізичного, сексуального, психологічного та економічного насильства. Прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» дозволило ввести низку новел, зокрема ст.ст. 91⁻¹, 126⁻¹, 390⁻¹. Відтепер за домашнє насильство передбачено кримінальну відповідальність. «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років». Ст. 91⁻¹ містить обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Для України новими є такі обмеження: «1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми». Ст. 390⁻¹ окреслює кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників [2].

Відредаговано було відповідно до вищезгаданого закону й Кримінальний процесуальний кодекс України, а саме розширено в контексті вчинення домашнього насилля ст. 194 «Застосування запобіжного заходу», ст. 469 «Ініціювання та укладення угоди», ст. 477 «Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення».

Процедура змін торкнулася й, наприклад, Цивільного процесуального кодексу України, новими є такі статті: ст. 128 «Судові повістки», ст. 350⁻¹ «Підсудність», ст. 350⁻² «Особи, які можуть бути заявниками», ст. 350⁻³ «Заінтересовані особи у справах про видачу обмежувального припису», ст. 350⁻⁴ «Зміст заяви», ст. 350⁻⁵ «Розгляд справи», ст. 350⁻⁶ «Рішення суду», ст. 350⁻⁷ «Продовження обмежувального припису», ст. 350⁻⁸ «Вручення рішення суду, повідомлення про видачу або продовження обмежувального припису».

У Законі України «Про охорону дитинства» зміни відбулися в ст. 1 та ст. 10. Зокрема було визначено, що «жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного,

психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини» [5].

Відповідний аспект включення європейського досвіду у чинну правову систему можемо спостерігати й відповідно до трансформацій Закону України «Про соціальні послуги». Так, у ст. 1 визнано: «Тимчасовий притулок для неповнолітніх – організація тимчасового проживання, виховання, утримання безпритульних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, які зазнали жорстокості, насильства, домашнього насильства та постраждали від торгівлі дітьми або з інших причин потребують соціального захисту» [6].

У Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» було висвітлено ст.ст. 7, 9–11 в контексті проблеми домашнього насилля.

Закон України «Про Національну поліцію» в ст. 23 містить п. 18, який до основних повноважень поліції зараховує також і вживання заходів задля запобігання та протидії домашньому насильству.

Висновки. Отже, як бачимо, українське законодавство активно змінюється, що підтверджує цілеспрямовану і системну діяльність усіх гілок влади щодо реалізації державної політики у руслі запобігання та протидії домашньому насиллю. З 2019 р. не лише адміністративна, а й кримінальна відповідальність може бути застосована щодо кривдника. Ці зміни доводять, що Україна – цивілізована, європейська країна, яка може і буде захищати своїх громадян від будь-яких посягань.

Перспективи подальших наукових розвідок будуть полягати у руслі досліджень статистичних даних щодо протидії домашньому насиллю на території України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 07.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 03.03.2019).
2. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 26.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.03.2019).
3. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2017 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 04.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17?find=1&text=%E4%EE%EC%E0%F8%ED> (дата звернення: 29.02.2019).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.01.2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 07.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 03.02.2019).
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 01.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.03.2019).
6. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV. Дата оновлення: 07.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення: 02.03.2019).
7. Проект постанови Кабінету міністрів про ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/332/> (дата звернення: 23.02.2019).

